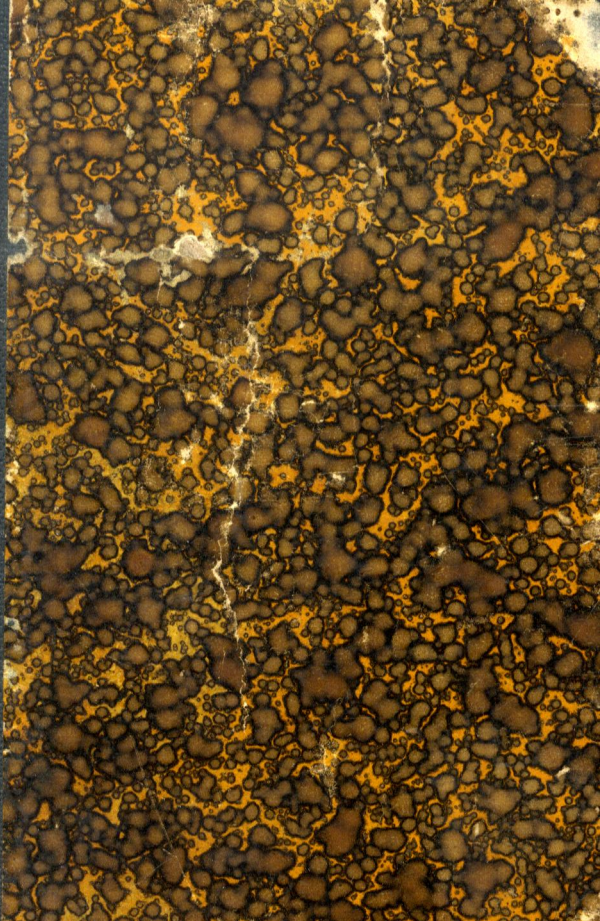

1541/1. 753
Літературно-наукова бібліотека.

Книжка 1.

ПЕРЕБЕНДЯ

Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

З ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ

ІВ. ФРАНКА

Ціна 10 кр.

Накладом Івана Франка.

ЛВВІВ

З друкарні Товариства імени Шевченка.

Під зарядом К. Беднарського.

1889

06

ПЕРЕБЕНДЯ

Т. Г. ШЕВЧЕНКА

З ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ

ІВ. ФРАНКА

ЛЬВІВ

З друкарні Товариства ім. Шевченка

Під зарядом К. Беднарського.

1889.

84-1

31

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ II- 34549

Львівська філія
Бібліотеки АН УРСР

753φ

φ/Ш-379/6881

8(с) У. 18" (092 Шевченко)

Переднє слово.

Останніми роками в науці російській ведуть ся горячі розмови про почин і зріст новійшої української літератури: що породило її, що впливало на її напрям, що сприяло чи прискорювало її розвиток? Питаня ті не нові, почались вони майже рівночасно з почином новійшої літератури української *), та тільки розмови про них до недавна велись більше на здогад, без доволі доброго фактичного підкладу. Тільки

---

*) Докладну історію тих спорів гляди Н. П. Дашкевича „Отзывъ о сочиненіи г. Петрова „Очерки исторіи украинской литературы XIX стол.“, стор. 1—14.

тепер, коли появилася перша хоч троха докладна житєпись Т. Шевченка, написана М. Чалим і визваних нею множество детальних споминок про Шевченка (спис їх гляди у Комарова „Бібліографія Т. Шевченка“ в „Кіевской Старинѣ, 1886. март, стор. 570, апріль, стор. 778), далі коли появились такі праці, як Петрова „Очерки истории украинской литературы XIX стол.“ (1884), мемуари Костомарова, спомини Куліша і т. і. *), стала можливою справді наукова, на фактах основана відповідь на сі питання.

Годі заперечити, що в Росії питання ті піднімають ся головню з погляду на одно основне питанє: чи література українська є сепаратізм, чи ні? Се справді найтвердійший сук в

---

*) З давнійших праць годить ся піднести хіба Г. П. Данилевського книжку „Украинская Старина“, (П. 1866.)

теперішнім державнім порядку Росії. Уряд російський з гори рішив і указом з 18. мая 1876. року запечатав те, що укр. література є сепаратизм, і що затим з причин державних її не слід бути. Російська суспільність, а особливо освічені єї заступники поступового європейського напрямку, бачуть і тяжко відчувають сю кривду українського слова „проскрібованого урядом“, і для того в своїх учених працях намагають ся підібрати як найбільше доказів на те, що українська література не є сепаратизм, що зріст єї не тільки не грозить розривом єдності Росії, але противно, буде доказом більшої єї сили і многосторонності (гл. Н. А. Пилін, у Вѣстникѣ Европы, 1877, февр. 684 і д.), а то й доказують, що література та не що інше, як слаба луна літератури російської, один єї парієть, котрий і не може від неї відірвати ся (Петров). До тої

самої мети хилять ся й докази найновішого, талановитого історика укр. літератури, Н. Дашкевича, котрого рецензія на книжку Петрова розрослась також в цілу книжку і дає дуже цінні, оригінальні і широкі досліди про многі, доси нетикані або невияснені питання історії української літератури. Д. Дашкевич, в супереч Петрову, головну причину появи української літератури бачить не в посторонніх впливах, а в місцевих елементах, в любові до своєї народности, в живім почуттю потреби самопізнання і „самовираження“. Не одрікає ся д. Дашкевич від впливів літератури російської, але справедливо закріплює, що коли говорити о впливах російських, то на рівні з ними треба поставити і впливи польські і західно-європейські, що ішли на Україну й безпосередно. Та все таки ціла книжка д. Дашкевича доводить сю думку, що розвій України і в літера-

турному і в культурному погляді можливий тільки в купі з усею Россією, що вся, або майже вся укр. література дотеперішня іменно йшла до такого поєднання і в ній находила собі силу; при кінці своєї праці автор висказує навіть такий погляд, що літературі українській з часом прийде все меншати й меншати відповідно тому, як між Великорусами і Українцями заводити ся будуть ближші взаємини, підійме ся освіта і т. і. („Отзывъ“, стор. 232). Не вдаючи ся в те, що буде (на заміт д. Дашкевича про вплив освіти і взаємин міжнародних, котрі буцім то вменшують суперечности і вирівнюють особливости поодиноких народів, ми могли б навести такі факти, як пановане Французчини в XVII. і XVIII. віці і упадок того пановання тепер, коли освіта піднеслась, як вороговане національне найосвіченіших європейських народів (Німців і Французів, Нім-

ців і Чехів, Французів і Італіянців і т. і.), як міцне вдержуване національних осібностей у народів, що живуть поруч і під найсвобіднішою в Європі конституцією — в Швейцарії і т. і.) — ми не можемо заперечити, що останні виводи сего ученого мають в собі багато правди і що єго погляди, найширші і найосновніші з усіх досі висказаних, мусять бути прийняті як основа дальших дослідів над історією української літератури. Те, на що за Максимовичем вказав д. Науменко в „Кіевской Старинѣ“ („Къ пятидесятилѣтію со дня смерти Ив. Петр. Котляревского“, К. Ст., ноябрь, 1888, ст. 380—382) о істнованю й перед Котляревським устних і рукописних творів на укр. народній мові, не заперечує поглядів Н. Дашкевича, але потверджує їх, бож любов до свого рідного народа і єго мови, що примусила Котляревського писати по українськи, а пу-

бліку — читати єго писаня і любуватись ними, не з неба впала ані через ніч виросла, але мусіла бути витвором довгої і славної історії України.

Яке місце займає Т. Шевченко в розвою укр. літератури, про те не пора тут говорити, се по майстерськи освічено між інчими в статі М. Драгоманова „Шевченко, українофіли і соціалізм“ (Громада, IV), а также у Петрова й Дашкевича. Сей послідній дуже справедливо вказав на те, що для повного зрозуміння Шевченкової музи крім (найважніших) традицій і впливів місцевих, українських, а також (далеко менше важних) впливів російських треба розслідити впливи польської літератури, котрі особливо сильні були в першій добі єго поетичної діяльності, в добі романтичного націоналізму (до 1843) і політичного радикалізму та панславізму (до 1847 включно). На впливи ті вказував я давпійше,

в статі „Mickiewicz w literaturze rusińskiej“ (Kraj, 1886, ч 46). В першій ряді ту конечно треба мати на оці вплив Міцкевича. Сліди впливу того верховодця новітньої польської літератури вказує д. Дашкевич поперед усього в баладах, як „Причинна“, „Утоплена“, „Русалка“, „Лилея“; в Міцкевичевій баладі „Rybka“ бачимо немов у завязку сюжет „Катерини“; у Міцкевича находив Шевченко взірці пісень звернених проти кріпацтва, а також взірці поезій політичних — з того погляду д. Дашкевич ставить обік себе поеми Міцкевича „Ustęp“ і „Petersburg“ і Шевченків „Сон“ („Отзывъ“ стор. 173—174).

«...Міні здаєсь, ^{Твоя} ще невеличку, але прекрасну поему Шевченка „Перебендя“ можна вважати типовим приміром того, як в першій добі поетичної діяльності Шевченка ~~перехресчувалися~~ і зливалися пайріжніші впливи і як

залихо
родна пісня
Перебенді"
Шевченка]

геніяльна натура нашого поета уміла впливи ті щасливо перетопити в одну органічну і глибоко поетичну цілість. Для того докладний розбір „Перебенді“ видаєсь ^{так} мені дуже важним для характеристики поетичного таланту Шевченка, як і для характеристики цілої одної доби нашої літератури.

„Перебендя“ написаний Шевченком в перших роках ^{після} ~~не~~ його визволеню з кріпацтва, між 1838 р. ^{ні} ~~а~~ 1840, і був надрукований в виданю „Кобзаря“ з 1840. року. Основна ідея сеї невеличкої поеми, ^{це} ~~се~~ давня ідея: протиставлення не поета ^{до} ~~окружаючій~~ його суспільности. Інтересно однакж, що ідея ся зовсім чужа всякій поезії народній, в котрій традиція, творчість масова цілковито стирає всяку індивідуальність і не дозволяє їй проявити себе. Ідеї такої не знають ^{Тбс} ~~ані~~ ^ж ~~ані~~ пісні народні, ~~ані~~ ^ж ~~ані~~ полународні епопеї індійські та грецькі; зароджує ^{Тбс} ~~се~~ вона аж

там, де суспільність людська значно вже розвилась і розпала^{ся} на різко відмінні ^{між} від себе ^{одн} верстви суспільні. Як звільна і з яким трудом індивідуальність людська в поезії виломлювалась з під тиску формул і традиції в середніх віках, про се гляди книжку Карѣва „Литературная еволюція на Западѣ“, СПб. 1886; про подібний процес в старій Греції гляди Корша „Исторія греческой литературы“, в виданю „Всеобщая история литературы подъ редакціей Θ. Корша и Кирпичникова“, т. I. ч. 2. стор. 879 і дальші. Рішучий вираз противставленю поета цілій суспільности дав Горацій в оді, що починає ся словами „Odi profanum vulgus et arceo“; ода ся довгі віки опісля служила ріжним поетам вихідною точкою і темою більше або менше згідних висказів про „товпу“ та „чернь“. Може найбільше різкий сучасний варіант тої Горацієвої оди стрічаємо у російського

поета Пушкіна в його віршу „Чернь“, про котрий у нас дальше буде ще розмова.

Але вже в XVIII. віці починає ся рішучий зворот в поглядах на відносини поета до суспільности. Вік той, що породив знамениті трактати Руссо о вихованю нормальної єдиниці людської (Emile) і о повороті людей на лоно природи, що оголосив „Права чоловіка“ яко основу цілої суспільної будови, мусів безмірно піднести вагу єдиниці людської. Вона бере на себе боротьбу з старими, спорохнілими порядками не тільки в політиці (діячі великої французької революції), але і в літературі (Шіллера „Räuber“ і „Kabale und Liebe“). Вся творчість поетична від шумного та пустословного нераз трактованя „матерій важних“ („Haupt- und Staats-Aktionen“) звертає ся до аналізу чутя, думок і бажань єдиниці людської (Гете „Werthers Leiden“,

„Stella“; дуже інтересним приміром індивідуалізованя і, що так скажу, приватізованя давніх „важних“ сюжетів є особливо „Egmont“). Очевидна річ, що коли та, погорджена давнійше „товпа“ розпала ся на множество єдиниць, з котрих кожда мала ті самі людські права до житя і до всіх радощів житя, то й поетам прийшлось інакше відносити ся до неї. Гете в своїм віршу „Zueignung,“ (1784) виразно виявляє новий погляд на свою поезію, коли пише: „Für Andre wächst in mir das edle Gut, Ich kann und will den Pfund nicht mehr vergraben! Warum sucht' ich den Weg so sensuchtsvoll, Wenn ich ihn nicht den Brüdern zeigen soll?“ Поезія є ту функцією суспільною, утілітарною в високім значінію того слова, просвітительною умівісерць тої самої товпи, котра тепер стала братами поета! В тому двоякому напрямі — автономії

особи і єї пожиточности розвивались і розвивають ся чим раз далше погляди людські від кінця XVIII. віку і до нині. Важним ступнем наперед був тут розвиток т. зв. якобінства політичного в Франції, котре стояло на тім, що вибрані, могуті єдиниці людські можуть і повинні одним замахом, указом і розпорядженем з гори перестроїти весь склад життя і навіть міркованя мас народніх і ущасливити ті маси. Думки ті в політиці вспіли доволі швидко перетерти ся, але в поезії держали ся довше, і стали ся одною з основ т. зв. романтизму. Романтизм в літературі, так само як якобінізм в політиці, значив перевагу геніяльної особи над масою, перевагу генія над талантом і працею, а затим і перевагу проблисків того генія, чутя і ентузіязму над одно-стайним але млявим світлом звичайного розуму. Індівідуальність поета стала найвисшою властю, відомлюва-

лась з усяких правил і границь суспільних; поезія сталась вітхненем ясно-видінем, чимсь божеским і безсмертним. Як типовий обяв тої романтичної поезії можемо вказати на „Імпровізацію“ Міцкевича (нап. 1832 р) в третій части поеми „Dziady“, де сказано: „Boga, natury godne takie pień! Pieśń to wielka, pieśń — tworzenie. Taka pieśń jest siła, dzielność. Taka pieśń jest nieśmiertelność! Ja czuję nieśmiertelność, nieśmiertelność tworzę: Cóż ty większego mogłeś zrobić, Boże?“ Поет романтик де в чому похожий на поета Горациєвого — він ставить себе непомірно висше товни, занятої буденними інтересами і не спосібної навіть розуміти його („Samotność!... Cóż po ludziach? Czym śpiewak dla ludzi?“). Але він не пишається тим, навпаки, се його болить, він бачить в тім своє нещасте („Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język

trudzi). Він не гордує тобою, нав-
паки, він хоче бути їй по жи-
точним, хоче послужити їй („Chcę
go podnieść, uszczęśliwić,
chcę nim cały świat zadziwić“). Він
нещасний нещастем свого народа, ці-
лого народа; як единиця вибрана він
ненормально сильніше відчуває радощі
й болі, ніж кождий інший чоловік; він,
заступник народа терпить за весь
народ („Nazywam się milion. bo za
miliony Kocham i cierpię katu-
sze“). На тій високій вишині, на яку
тут поставлено індивідуальність поета,
самі по собі пристають до неї і яко-
бінські і месіянічні погляди;
поет хоче піднести, ущасливити свій
народ, але сам, власною волею і си-
лою („Co ja zechcę, niech wnet zga-
dną. Spełnią, tem się uszczęśliwią, A
jeżeli się sprzeciwią, Niechaj zginą i
przepadną“) і являє ся якобінцем най-
чистішої води; поет хоче піднести,

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ II- 34549

ущасливити свій народ не силою фізичною, не освітою і наукою, він хоче „спасати“ його, рушити якимсь чудом, можливим тільки для всесильного чуття, стаєсь мессією, пророком і спасителем народнім.

Ми не без наміру зупинились троха довше над „Імпровізацією“ Міцкевича; нам здаєсь, і дальше попробуємо се доказати, що вона мала деякий вплив на сформоване основної думки Шевченкового „Перебенді“. Що Шевченко знав і високо цінив поезію Міцкевича, про се маємо кілька важних свідоцтв. І так Петров стверджує („Очерки“, стор. 303), що Шевченко в пізнійшій добі свого життя (коли, як виразив ся Мікешін в своїх споминах (Кобзарь, Прага, 1876, ч. II), „громилъ Пушкиныхъ и Державиныхъ“), читав в орігіналі Міцкевича і Лібелята. Важнійше для нас свідоцтво Афанасьєва-Чужбінського, котрий в своїх „Воспо-

минаніяхъ о Т. Г. Шевченкѣ“ (стор. 10) згадує про те, як він в р 1843 укупі з Шевченком читав „Dziady“. Ще дальше в минуше веде нас свідоцтво самого Шевченка, котрий в своїй повісті „Художникъ“ описав іменно часи першого пробудження єго музи, т. є. роки 1838—1840, своє визволенє з кріпацтва і жите в Петербурзі в товаристві Брюлова, Штернберга і др. В тій автобіографічній повісті важне для нас особливо оповіданє Шевченка про знакомство з кружком петербурських Поляків, а особливо з одним із них, освіченим і сімпатичним Леонардом Демським, в котрого бібліотеці був Делевель і оден том Міцкевича. Не забуваймо далі, що Шевченко ще 1829. року якийсь час пробував у Вільні і в одній своїй поемі („У Вільні городі преславнім“) розказує факт, що став ся там мабуть за єго побуту або недовго перед тим („ще був тоді універ-

сітет“, з котрого опісля зробили „здоривий-прездоровий лазарет“, а зробили іменно через студентські історії. в котрі замішаний був Міцкевич). Трудно собі гадати, щоб Шевченко бувши в ту пору у Вільні, не чув про Міцкевича і не познакомив ся бодай з деякими єго поезіями. Те саме треба сказати і про єго пізнійший (1830) побут у Варшаві, де не хибло навіть руки, котра прямо натискала на те, щоб поет наш знакомив ся з польською мовою й літературою (Гл. „Ойова“ 1862, май, 53).

Рівняючи Шевченкового „Перебендю“ до „Імпровізації“ Міцкевича, ми бачимо дуже виразну схожість в деяких думках обох поем. Як поет Міцкевича непомірно висший над товпою звичайних людей, котрі єго не розуміють, так само й Шевченків „Перебендя“, хоч з неозначеного, космополітичного костюму перебраний в бі-

дну свитину українського сліпця-кобзаря. „Його на сім світі ніхто не прийма“, каже про него Шевченко. „Один він між людьми, як сонце високе Його знають люде, бо носить земля“ — т. є. знають тільки поверху, не входячи в его душу, в его таємні думи. Так треба розуміти й початкові слова поета: „Перебендя старий, сліпий, хто его не знає“. Як Міцкевичів поет своїм чутем обіймає весь світ, так само й Перебендя „все знає, все чує; що море говорить, де сонце, ночує“. Як поет Міцкевича вважає себе вибраним посередником між своїм народом і Богом, вступає з тим Богом в розмову і суперечу за свій народ і навіть грозить ему війною, так само й Перебендя на самоті серед українського степу голосить „боже слово — То серце по волі з Богом розмовля“. Як поет Міцкевича летить думкою в безмір світа і доходить аж

туди,, „gdzie graniczą Stwórca i natura“ (порівняй Шіллерівське „Bis am Strande ihrer Schöpfung ich lande... Anker werf' wo kein Hauch mehr weht und der Markstein der Schöpfung steht“), так само й у Перебенді „Думка край світа на хмарі гуля, Орлом сизокрилим літає, ширяє, Аж небо блакитне широкими бе“. Як поет Міцкевича чує ся „нещасним, трудячи голос і язик для людей“, так само й Перебендя чує в собі роздвоєнє, і хоч старає ся закрити нераз свій глибокий біль жартом та веселою пісенькою, то все таки „заспіває, засмієть ся, а на сльози зверне“. Біль єго пливе з того самого жерела, що й біль Міцкевичевого поета — з самоти між людьми „Один він між ними“, говорить Шевченко, „нема йому в світі хати“, „його на сім світі ніхто не прийма“.

Але за такою похожістю ба-

чимо деякі дуже важні різниці між
 Перебендею і поетом Міцкевича. Попе-
 ред усього в Перебенді нема ані слі-
 ду якобінського погляду на на-
 род, як на масу, котру можна і треба
 ущасливлювати указом з гори; ані тіни
 якої небудь мессіянічної претен-
 зії — бути спасителем, пророком свого
 народа. Перебендя по просту і без пре-
 тензій робить свою скромну, але не
 маловажну суспільну службу: він лю-
 дям тугу розганяє. Так оповіщає
 нам сам Шевченко обсяг діяльності
 свого кобзаря, та тільки з тих фак-
 тів, які він дальше подає, ми можемо
 видобути трохи ширший погляд на діяль-
 ність кобзаря. В коротких, але з по-
 гляду на характеристику справді май-
 стерських віршах Шевченко вказує нам
 його в різних обставинах, перед різ-
 жною публікою: всюди Перебендя
 вміє держати себе відповідно до своїх
 слухачів, вміє знайти цісню, яка їм

найбільше до вподоби і яка найбільш відповідає ^{її} його головній меті. І так бачимо його найперше „з дівчатами на вигоні“, де він співає „Гриця“ та веснянку. „Гриць“ ~~а~~ ^{се} очевидно знайома нам усім пісня „Не ходи Грицю на вечериці“; чотири варіанти цієї пісні ^{м. Чубинський} „Труди“ V, 429 — 431; галицький її варіант друкований був ще в 1818 році в календарі „Piel-grzum lwowski“ ^{враз} із німецьким перекладом; в р. 1832 вона видрукувана була також в збірнику Вацлава з Олеська, ^{враз} із музикою Ліпінського²⁾; в р. 1830. Богдан Залеський видав її свободний переклад на язык польський п. з „Ukaranie, dumka ukraińska“. Пісня ся говорить про парубка, що лю-

^{Чубинський П.}
„Гриць“, Петербург, 1875, т. V, с. 429-431. ф

2) Про Ліпінського, котрий яко метр музики довгі літа пробував по дворах панських на Україні, згадує Шевченко виразно (Поэмы і, т. і, 211.)-1. ф.

бив двох дівчат, поки одна з них не отруїла його; основна ідея пісні виражена в словах дівчини-чарівниці: „Ой мамо, мамо, жаль ваги не має, нехай Грицуню двох не кохає“: правдиве, ^{та}могуче ^{та}чуте мстить ся над легкодушною та нещирою зневігою любові. Яку веснянку співає Перебендя дівчатам, сего ми не знаємо; знаємо тільки, що всі веснянки дишуть здоровим, чистим ^{та}чутем ^{та}радоців життя і молодії, свіжії сили ¹⁾(рл. Потебня „К объясненію малорусских и сродных народных пѣсень, I. стор. 152, 240). — і. ф.

Далі бачимо Перебендю в шинку, де гуляють парубки. Там він співає інших пісень: „Сербина“, „Шинкарку“. Пісня про ~~Сербина~~ — оден з незлічимих варіантів загальної знаної пісні про те, як брат потурчений купив на базарі бранку, що була ^{та}єму сетрою; брат той в більшій часті ^{та}варіантів зовесь ^{та}Турчином, але декуди також ^{та}Сер-

бином; п'ять варіантів тої пісні заведено до історичних пісень виданих Антоновичем і Драгомановим¹⁾ (т. I, стор. 275—280) і до них додано дуже цінні уваги, ~~стор. 280—286~~; варіант Е має іменно „Сербина“ замість „Турчина“. „Пісня ся — сказано в замітці Ант. і Драг. — належить до загально-європейського круга оповідань про кровосумішку. Українська нар. поезія, опрацьовуючи ті перекази, являєсь^{Т.б.н.} вельми оригінальною і свідчить про широкі поетичні та культурні взаємини, що мала з різними народами наша Південна Русь задля свого географічного положення і етнографічного складу“. ^ Вже сама назва купуючого „Сербин“, і сербсько-болгарський оклик „бре!“, що повторяється по кождім рядку пісні, вказує на її південно-слов'янське походження^{на}; і справді у Болгар і Сербів зустрічаємо багато пісень, в котрих по-дрібно описана продажня невольниць.

¹⁾ Антонович, М. Драгоманов, Исторические песни малорусского народа, т. I, с. 275—280. Уваги на стор. 280—286.

Сюжет той прийняв^уся й на Україні силою історичних обставин, що гнали тисячі нашого народу на кримські й азійські невільничі ринки. Примішана ж сюди легенда про кровосумішку є книжного походження^и і пішла головню з апокрифічного життя св. Григорія, котре своєю чергою було переробкою старо-грецької легенди про Едіпа. В устах народного рапсода Перебенді, „чоловіка божого“, пісня така має двояке значіння^{єи}: раз як споминка історична про тяжкі часи турецьких і татарських нападів, а далше як чисто поетичне змальоване^ю ненормальних суспільних відносин^{на} („Такий тепер світ настає, що брат сестри не пізнає“), ненормальних іменно тим, що жінка, людина стає^{тьсья} товаром, продає^{тьсья} і купує^{тьсья} на ринку. Сумна доля жінки серед таких обставин зворушує серця слухачів; я сам колись за кожний раз плакав, коли дівчата на вечерницях співали сю пісню. І в тім

іменно лежить ^{її} єї високо поетичне, моралізує^{єння}че значен^{єння}ня, і з погляду на таке єї значен^{єння}ня вкладає ^{її}її Шевченко в уста Перебенді.

Те саме намаган^{ня}ня до чисто поетичного моралізу^ування, себто до піднесен^{ня}ня в людях почут^{тя}тя людської гідності і співчут^{тя}тя до бідних, нещасних та покривджених, бачимо і в другій пісні, котру Перебендя співає на рубкам. Пісня про „шинкарку“ (Хаюню, Резю), котру козаки (донці, чорноморці, чужоземці) підмовили вандрувати з собою і котру опісля зрадили і вбили (вкинули в Дунай, а в других варіантах „привязали до сосни косами“ і опісля „запалили сосну з верху аж до низу“) належить також до найпопулярніших пісень народних,¹⁾ (Рл. Голов. II. 87, Kolb. Psk. II, 22—23, Кієвск. Стар., 1883, 1., Чуб. V. 1082 і др.). Сюжет єї так само захожий, не український, як і попередн^яя пісні; сло-

В'янські її варіанти вказані і коментовані д. Потебнею (*Объяснения*, II, 512—524), котрий однак по своєму звичаю не звертає уваги на неслов'янські ^{жерела} сего мотиву і хилить ^{се} до мітологічного т^{ол}кування сеї пісні. Не вдаючи-ся в розбір сего т^{ол}кування, ми замітимо тільки, що в народі пісня ся стала популярною головно ¹³⁻³⁰ ~~з~~адля я^{ск}рих колір^{ів}, якими обрисовано в ній неща-¹³⁻³⁰ ~~ст~~я безталанної, ¹³⁻³⁰ ~~з~~радженої дівчини, і певно також ¹³⁻³⁰ ~~з~~адля тої моралізуючої тенденції, що проявляється в останніх її рядках: „Ой хто діти має, най їх навчає, з вечера до коршми най їх не пускає“. Нелюдське ¹³⁻³⁰ ~~на~~силе над людиною змальоване тут простими, але м^огучими словами, що так і б^оють по серцю.

Співаючи такі пісні парубкам, що гуляють у коримі, ¹³⁻³⁰ ~~П~~еребендя (по наміру Шевченка) хоче, очевидно, стра-

1) д. д. Потебня, *Объяснения малорусских*
и ^{диф}ср. нар. песен, Варшава, 1887, т. II, с. 512-5

шними картинами доводити до задуми розгулявші голови, тверезити розум і зупиняти похоті та наметности, котрі іменню в корчмі, під впливом напиту і шумної компанії найчастіше бурхнуть і виступають з берегів.

Такий самий погляд на кобзаря, як на вартового чистоти народного життя, людяних і щирих відносин людей до людей, ліг основою й дальшої сцени, де поет показує нам Перебендю „з жонатими на бенкеті, де свекруха злая“. Тут Перебендя співає про тополя — лиху долю“, т. є. про свекруху, котра, не злюбивши невістку, вислала її в поле льон брати і заклала при тім, що коли до вечора не вибере льону, то щоб стала в полі тополею. Варіантів сеї пісні особливо багато в Галичині; один записав д. Дашкевич в Волинській губернії²⁾ (гл. „Отзъвъ“, стор. 133—134). Шевченко, очевидно, знав сю пісню і вона мусіла йому дуже по-

1) памістносць — страсть, пристрасть

2) див. „Отзъвъ“ Дашкевича, с. 133—134. — 1. пр.

добатись, коли він, перемінивши де- в чому її мотив, переробив сей сюжет в своїй звітній баладі „Тополя“. Що се за пісня, котра починається словами „У гаю“ — на певно не знаємо; пісень таких є досить. Здаєсь, що Шевченко мав ту на думці пісню, надруковану у Чубінського¹⁾ („Труди“ V, 727—734) в кільканадцяти варіантах і знану також у Галичині (варіант 3 тої пісні у Чуб. починається словами „Ой у лузі (-гаю?) калина шуміла“), в котрій розказано, як мати намовляє свого сина бити жінку, („Озьми, сину, дротянії віжки, звяжи милій рученьки і ніжки; Озьми сину, нагайку-дротянку, спиши милу, як чорну китайку“), а сип, послуховавшись матері, вбиває жінку на смерть і сам опісля за се гине. Се пісня чисто побутова і, здаєсь, оригінальний твір українського народу, а як показує множество варіантів, дуже в народі люблена і широко розповсю-

1) Чубинский, М. Труды, Петерб. 1875, ч. 724-734.

джена; се безперечно одна з найкращих ^{лиш} перел між нашими піснями народними, і ^{Твоя} являєсь вона зовсім пригожою для тої мети, для якої каже ^{її} їй уживати поет ^{її} своєму Перебенді — потрясати серця людські страшними картинами, будити в них страх і співчуте, а тим самим підносити, убагоднювати ^{її} їх.

В кінці показує нам Шевченко свого кобзаря перед великою громадою, на базарі. Тут він співає „про Лазаря“, „або, щоб те знали, тяжко-важко за-співає, як Січ руйнували“. Пісня про Лазаря звісна і у нас в Галичині—лірницька переробка євангельської ^{її} при-
^{її}ти про ^{її} богача й бідного, розказаної в євангелію Луки (XVI, 19—31). Ми не будемо тут вдавати ся в історію літературних переробок, і ^{її} вандрівок тої причти; бажаємо тільки ^{її} вказати на те, що в українськ^їм оброблен^їю ^{її} положено вагу особливо на соціяльний контраст

обох братів і на потребу людських, братерських відносин до бідних і недужих. Пісня ся, або може певніше буде сказати, дума — пише оден з лішних знавців українського народного життя, Т. Рильський „Къ изъученію украинскаго народнаго міровоззрѣнія“, Кіев. Стар. 1888. т. XXIII, стор. 284—285). ^Ф дуже популярна. Ко^ждий лірник знає її ^ннеоб^ходно; ^нпростона^родні слухачі слухають з^о скуп^леною увагою і зворушен^нєм речитатив^и лірника в супроводі жалібних звуків ліри, слухають оповіда^ння про понижен^не бідного брата богачем, котрий „брата свого Лазаря за брата не мав“, про потішен^не зневаженого в загробово^м житті „в честі та в хвалі“. — В кінці пісня „про те, як Січ руйнували“, співана „тяжко-важко“, себ-то з почут^тєм цілого значін^ня того факту для свободного розвитку України, вказує нам в Перебенді патріота, що зберегає на-

Ж

м'ять народної бувальщини, її духа і традиції і старається ті святощі передати грядущим поколінням.

Ось якими рисами змалював Шевченко свого кобзаря і його суспільну, народну службу. Піднесення щирого, людяного почуття у своїх земляків, убагороднюване їх серця і думок, зберегання споминів про бувальщину і передача добрих та світлих здобутків тої бувальщини новим поколінням — ось зміст тої служби, ось діяльність кобзаря, співака народного, якого намалював нам Шевченко в Перебенді і яким, очевидно, й сам бажав в ту пору стати для свого народу. Крім обсягу й методи діяльності різниться він від поета, змалюваного в „Імпровізації“ Міцкевича ще й тим, що тут маємо діло з постаттю наскрізь реальною, живцем вихопленою з дійсного українського життя, в повні національною, типом українською в кожній деталі, коли

тимчасом Конрад (герой „Імпровізації“) Міцкевича — фігура містична і аллегорична, витвір буйної романтичної фантазії, не прикріплений до жадного місця, не одягнений, що так скажу, в жаден національний костюм. Далеко не дорівнюючи Міцкевичеві в ширині думок, грандіозності картин і силі фантазії, Шевченко дорівняв йому з погляду на метку характеристику головної фігури, а далеко перевищив його з погляду на ясність і реальність цілої картини.

Певна річ, що причини сего треба шукати в походженію поета і в тій літературній школі, яку він перейшов до написання „Перебенді“. Походжене Шевченка з простої ^{селянської} мужичої сім'ї і молодий вік, пережитий у кріпацтві, мали величезний вплив на весь склад його думок і поглядів, на весь напрям і характер його поетичної творчості. Вплив сей досі ще не вияснений в

повні науково, — не виказано, що вплив Шевченко з-під своєї батьківської стріхи і з кріпацького життя, хоча в усіх його творах зустрічаємо багато указок до сеї рачи, і хоча критики та біографи (Драгоманов, Чалий, Петров і Дашкевич) в загальних зарисах і намагались схарактеризувати той вплив (гл. Драгоманов, Громада IV., стор. 126, 127, 132 і др., а також Дашкевич „Отзывъ“ стор. 188, 201, 210), але робили се тільки мимохідь, не систематично. Не місце і нам тут поповнювати сю прогалину, котра вимагала б докладної спеціальної праці, та все-таки не можемо минути деяких подробиць, котрі допоможуть нам вияснити Шевченкову конценцію кобзаря Перебенді. Загально звісна річ, яку повагу і пошану між простим народом українським мають кобзарі і лірники. Про їх значіння ось що писав свого часу Куліш в „Запискахъ о Южной Руси“ (I, 43):

„Нищая братія въ Малороссіи заслуживаетъ особеннаго вниманія. Будучи послѣдними въ народѣ по своему убожеству и неспособности къ земледѣльческимъ и другимъ работамъ, Малороссійскіе нищіе занимаютъ первое мѣсто по развитію поэтическихъ и философскихъ способностей“¹⁾ І далі (стор. 64—65) він пише: „Въ Малороссіи замѣчается чрезвычайное множество слѣпцовъ, и надобно сказать, что всѣ они — по крайней мѣрѣ изъ извѣстныхъ мнѣ — отличаются отъ прочихъ людей своего состоянія вышнимъ настроеніемъ ума, или рѣдкимъ благодушіемъ, или наконецъ способностью къ фантастическимъ представленіямъ“²⁾ Д. Куліш передає й погляд одного з кобзарів, Андрія Шута, на своє ремесло: (стор. 45.) „онъ смотритъ на ремесло нищаго, какъ на дѣло богоугодное. По его понятіямъ нищій существуетъ на то, что-

1) Куліш Д. Записки о Южной Руси, т. I, 4

2) Там же, ст. 64—65

бы напoмннaть лoдямъ o Бoгѣ
 и дoбpoдѣтeлн^х.¹⁾ Пeвнa рiч, щo
 так сaмo глaдить нa кoбзaрiв i сaм нa-
 poд, так глaдiв нa них i Шeвчeнкo в
 свoiх мoлoдих лiтax. В писaнiях i снo-
 минax ^{його} ^{ми} нe мaeмo згaдки прo яки-
 нeбyдь близнi, oсoбистi знoсини Шeв-
 чeнкa з сим aбo тим кoбзaрем, aлe пe-
 внa рiч, щo в свoiх вaндрiвкax пoзвe-
 нигopoдськoмy пoвiтy вiн мyсiв стрiчaти
 iйх чимaлo. Звiснo, щo кoбзaрi i лiрники
 гpoмaдaтьcя нaйбiльшe кoлo мoнaсти-
 рiв, кyди нaрoд сxoдитьcя нa прoщy;
 a нeдaлeкo рiднoгo сeлa Шeвчeнкoвoгo
 i є iмeннo oдeн тaкий мoнaстиp —
 Мoтpoнинський. Мoжe бyти, щo „слi-
 пий Вoлoх“, змaльoвaний Шeвчeнкoм
 в „Гaйдaмaкax“ є рeмiнiсцeнцiєю прo
 oднoгo з тих кoбзaрiв, з кoтpими стрi-
 чaвcя тoдi Шeвчeнкo. Живi вpaжiнi
 тaких стрiч лyнaють в пeрeдмoвi дo
 „Гaйдaмaкiв“, дe Шeвчeнкo пишe: „Вe-
 сeлo пoдивитьcя нa слiпoгo кoбзaрa,

як він собі сидить з хлопцем сліпий під тином, і весело послухать його, як він собі заспіває думу про те, що давно діялось“.

Живі вражіння кобзарів і кобзарських пісень мусіли у Шевченка бути дуже сильні і численні, коли по десятилітній розлуці з Україною (від 1829 до 1839) він, виступаючи на поле літературне, майже що крок малює образи кобзарів. Бачимо їх в „Катерині“, „Перебенді“, „Тарасовій ночі“, далі в „Гайдамаках“ і „Черниці Мар'яні“; навіть увесь збірник своїх віршів Шевченко називає „Кобзарем“, а в типо-вій фігурі кобзаря Перебенді виявляє нам в значній частині свої власні тодішні думки про співацьку долю і співацьке призначен^{ня} серед народа. *)

1) Що Шевченко справді хотів бачити в Перебенді власний ідеалізований образ, на се натякають деякі слова в епілогу поеми „Не

Та все таки, хоч як сильні та численні були Шевченкові вражіння з молодих літ, вони, по моїй думці, не можуть нам в'яснити в повні того замилювання до кобзарів і до їх мальовання в літературній формі, яке бачимо у нашого поета в пору написання „Перебенді“. Хто знає, як звільна і з яким трудом витворюють~~ся~~ в літературі певні образи і форми, і як трудно власне найзвичайнішим явищам реального життя стати етиповими формами поетичними (в добі, коли виступав Шевченко на полі літературне, в добі романтизму се було ще далеко трудніше, ніж нині), той згодить~~ся~~ на мою думку. Що фігура кобзаря навіть в ту пору

вольник“ (1845), де поет про себе самого, про свою душу каже майже те саме, що про Перебендю: „Розказує про весілля, звертає на лихо“.

не за[✓]ймала знов так виключно фанта-
зії Шевченка, як би с⁶⁹его можна до-
гадуватись з ⁵⁹єго віршів, на се маємо
доказ хоч би в тому, що в своїх то-
дішніх працях малярських, котрих було
не ~~мало~~, він ані разу не бере собі
темою кобзаря українського, а обертає⁷⁶⁻
ся ненастанно в кружку образів і сю-
жетів тої школи, в котрій виховував-
ся (гл. „Художникъ“). Се каже нам
догадуватись, що на модельован¹⁰і ч¹¹²и-
слених фігур кобзарських як раз тільки
в вірших впливала також якась школа
літературна, котрої Шевченко в ту
пору придержував~~ся~~, не дбаючи ще
про те, щоб провідні думки школи лі-
тературної погодити і звести в одну
цілість з провідними думками школи
малярської. Ся літературна школа ко-
тра дала Шевченкові готові вже форми
і типи літературні, була т. зв. „укра-
їнська школа“ польська, котрої голо-
вні діячі ще в половині 20-их ро-

ків виступили з своїм новим словом на літературному полі.

У поетів тої школи перший раз виступили ідеалізовані старці-бандуристи, (Дашкевич, Отзывъ, 177). І так 1824 р. Падурра написав свою думку „Лірник“, посвячену „тіням Івана Мазепи, гетьмана задніпрівського“. *) Думка та, що починає ся словами „Не жури ся мій хозяю, не за датком я іду“, стала ся по часті піснею народною; ходила головно по дворах шляхетських та понівських, і спопуляризувала вже в 20-их і 30-их роках фігуру лірника Відорта, в котрого „піснях воскресаютъ змерлі люде, змерлий час“ і ко-

---

*) Здаєсь, що думка Падурри і зчіплене єї з іменем Мазепи нав'язні були інтересним віршом Залеского „Dumka Mazery“, написаним 1821 р.; і в віршутім і в нотках автора до него про Мазепу виразно говорить ся, що „śpiewał przy torbanie“, „był także i poeta“ і т. і.

трий вирошуєсь до замку словами: „Відчиняйте замку брами, нехай пісень в нім загуде: По журить ся співак з вами, по журить ся тай піде“. Як бачимо, журба і туга — головний мотив пісень сего першого в нашій літературі лірника-співака. Далі інтересно, що вже ту він називає ся „апостолом“ („Де апостола запросять, благословен буде дім“), т. є, що автор уживає постаті бідного, жебручого старця для того, щоб вложити в неї свої погляди на поезію, на минуве і будуще. Певна річ, що Шевченко, ще бувши кріпаком, може й при дворі свого пана Енгельгарда *) спізнав ся з пі-

---

*) Про те, як по смерті В. В. Енгельгарда 1830 р. під його наслідником а „власником“ нашого поета, Павлом В. Енгельгардом, раптом ополячив ся весь заряд єго дібр, гляди „Кіевская Старина“ 1882, сентябрь, стор. 561. (споминки П. Лебединцева). Падурра сам дбав про те (конечно, в інтересі польської справи), щоб

снями Падурри. Свідोцтво про знайомість его з творами сего русько-польського шляхтича маємо в повісті „Путешествіе съ удовольствіемъ и не безъ морали“. Се свідоцтво, хоч пізніше (1858), та важне тим, що Шевченко, пишучи сю повість в неволі, цитує в ній, очевидно з пам'яті, вірш Падурри „Гей козаче, в імя Бога“, і каже виразно „Поэзія Падурры мнѣ извѣстна и переизвѣстна“ (стор. 429).

Досить ефектно і ярко вималював старця бандуриста й Северин Гоцинський в своїй поемі „Zamek Kaniowski“, виданій в Варшаві 1828 р. Чи знав Шевченко сю поему, про се виразного свідоцтва не маємо; здаєсь однакж, що знав її, — на се вказують хоч посередно численні паралельні місця в

его пісні ширились по Україні; пробуваючи 1827—28 року в Саврані при дворі гр. Вацлава Ржевуского (князя Ревухи), він набрав цілий хор з дворових козаків і вчив їх співати

„Zamku“ і „Гайдамаках“, зібрані дром О. Огоновським в розборі Шевченкової поеми. Адже ж вийшла вона в Варшаві і відразу зробила величезне вражінє (гл. L. Siemieński, *Portrety literackie*, стор. 487), — то й диво було б, як би Шевченко, будши в Варшаві 1830 року, не спізнався з сею поемою, котра надто ще так близько доторкалась его рідної України. Ось як малює Гоцинський свого лірника: „Człowiek spokojnie siedział sobie z boku: Z brody sędziwej lata widać mnogie, A, że nie widzi, z zapadłego wzroku. Trzymał na nodze założoną nogę, Na niej wsparł lirę i tonów próbował“. Важне для нас слідуєче місце: U mnie

---

свої пісні (гл. „*Ryśma Tymka Padurru*“, Львів 1874, стор. XXIV., де наводить ся вірш Олізаровського: „*Pan Padurra dumek uczył: dał się w znaki, oj! dokuczył tem uczeniem; lecz nauczył. Ta to cała Ukraina dziś dumkami brzmi Padurru!*“

to kostur, co u kogo pika. W słotę, w pogodę, czy to dniem, czy nocą, Cała Ruś przejdę za jego pomocą, A od Kaniowa aż do samej Śmiły, wszystkie pod ręką poznam ci mogiły, Pień tobie każdy poznam nad mą drogą, Każdą murawkę, co nastąpię nogą".
 Ся постать лірника змальована з таким майстерством і юмором, що Семенський (Portrety стор. 497) не вагує ся сей уступ назвати найгеніяльнішим місцем в поемі. Додамо ту, що, як розказує д. Кониський, поема Гоцинського в 40-их роках була дуже популярна в Кіїві серед молодіжі української, а деякі навіть лівобережці, як д. Пільчиков, уміли йійі всю на память, розуміє ся, в оригіналі.

Але трохи чи не найважнішою тут була знайомість Шевченка з творами третього польського писателя „української“ школи, Михайла Чайковського, котрого ефектна і свого часу

дуже читана повість „Wernyhora“ власне на перше місце висунула кобзаря-лірника, наділила його високо-ідеальними прикметами і зробила в кінці проком і патріотом польським. Шевченко ніде виразно не згадує про сю повість, але поема єго „Гайдамаки“ і додані до неї примітки свідчать аж надто виразно, що поет наш не тільки знав її, але навіть декуди виписував з неї цілі уступи майже дословно, і ішов за нею в поемі в многих важних подробицях. (Детально указано се у д. Дашкевича, „Отзывъ“, 188—189). < Певна річ, в „Перебенді“ не потребував Шевченко нічим прямо запозичуватись ані у Падурри, ані у Гоцинського, ані у Чайковського, та не се ми й хочемо виказати.

Важно тут тільки ствердити факт, що постать лірника-кобзаря вже довгий час перед Шевченком використувана і модельована була в літературі в спосіб доволі похожий на те, що стрі-

чаємо й у нашого поета, і що він, творячи свого Перебендю, ішов по протоптанім слідам других, реасумував в собі давнішу традицію поетичну, приймаючи з неї одно, відкидаючи друге, по^уг^уб^ул^уя^учи ~~її~~^{її} декуди відповідно до свого таланту, але zarazом вкладуючи в неї свою душу, своє ^{та}житє, свої вражін^я.

Ми помилились би, колиб твердили, що все традиційне, що стрічаємо в поезії Шевченка, взяте було тільки з польської літератури. Певна річ, що коли не на основну ідею і не на модельоване ^юп^остаті кобзаря, то хоч на форму і спосіб трактування річ^и деякий вплив мала й школа російська, котру Шевченко переходив живучи в Петербурзі від 1831 року. Про знайомість Шевченка з російськими й заграничними писателями в російських перекладах в часі 1838—1843. років ми маємо цінні свідoctва в автобіографічній

повісті Шевченка „Художникъ“. Повість та, хоч і писана 1856. року, та писана, здаєсь, по справдішнім листам Шевченка до Сошенка, або по яким другим Шевченковим заміткам, робленим рівночасно з фактами. Виберемо з тої повісті все, що відносить ся до знайомости Шевченка з літературою російською. І так Шевченко згадує, що читав твори драматика російського до-пушкінської доби Озерова, і що єму особливо сподобав ся єго „Эдинъ въ Аѣинахъ“ (Поэмы, повѣсти и пр. 277), цитує Жуковського поему „Шильонскій узникъ“ (297). Брюлов читав на голос поему Пушкіна „Анжело“ (306). На стор. 311. згадує про баладу Жуковського „12 снѣщихъ дѣвъ“; на стор. 338, 342. про Гоголя, на стор. 356 про статю в „Пчелѣ“. В іншій повісті Шевченко цитує з пам'яті вірші Пушкіна „Не для волненій. не для битвъ“ і т. д. (стор. 540). Д. Куліш швидко по

смерти Шевченка писав про него, що „Пушкина зналъ онъ наизустъ“ („Основа“, лив. 1862, стор. 60)

З сих звісток про знайомість Шевченка з літературою російською в початках его власної літературної діяльності можемо доміркувати ся, що Шевченко тоді вже хоч по троха знав і старшу російську літературу, знав і Пушкіна й Жуковського і Гоголя, інтересував ся живо театром (звістки гл. стор. 297, 300, 301, а особливо 223) і по троха й публіцистикою. Погляньмож, якими нитками вязала ся поезія Шевченка з тою літературою.

Ідея противставлення поета окружуючій його суспільности з особливою силою въ літературі російській виражена у Пушкіна. Поет сей з початку ліберал і приятель „декабристів“, автор різких антицарських та антидеспотичних епіграм, що розходили ся в рукописах і в устнім пересказі по всій

Россії (о їх популярности гл. Пшпін, Характеристики, 43. і далі), по 1825 році змінив свої погляди політичні, і головню під впливом московського кружка, котрий громадив ся довкола поета Веневітінова, переняв ся філософічними й естетичними поглядами Шеллінга, що говорив про „штуку для штуки“, про „обективність“ представлення без огляду на те, що представляє ся в поезії, і про те, що поезія — не слуга дійсного життя і его інтересів, а, так сказати, сама для себе окреме царство. (Гл. Alex. v. Reinholdt, Geschichte der russischen Litteratur, стор. 559). Сей зворот виразив ся найкрасше в его віршах „Пророкъ“ (1826), „Поэтъ“ (1827) і „Чернь“ (1828). В першім з них Пушкін стоїть ще на ґрунті лібералізму і малює чудовими словами ідеал поета-пророка, безстрашного обличителя всякої кривди і віщуна слів божих. Сам Бог говорить до него: „Воз-

стань, пророкъ, и виждь и внемли,
Исполнись волею моею, И обходя моря
и земли, Глаголомъ жги сердца
людей“. Правда, Пушкін не показує
виразно, в якій цілі і якими глаголами
має пророк-поет налити серця людські,
та все таки певна річ, що слова ті вка-
зують на якусь реформаторську службу
суспільну. В тім творі інтересні для
нас особливо слова, котрі говорить поет
о собі самім: „И внялъ я неба содро-
ганье, И горній ангеловъ полеть, И
гадъ морскихъ подводный ходъ, И
дольней лозы прозябанье“. Слова ті оче-
видно мав перед собою Шевченко, коли
писав в своєму „Перебенді“: „А думка
край світа на хмарі гуля Орлом сизокри-
лим літає, ширяє, Аж небо блакитне ши-
рокими бе; Спочине на сонці його за-
питає: Де воно ночує, як воно встає;
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чого ти німа? —
і далі, кажучи про Перебендю, що він

„усе знає, усе чує, що море говорить, де сонце ночує“. Правда, діяльність Перебенді скромнійша, та за те яснійше означена, реальнійша, ніж діяльність Пушкінового пророка. Він не „палить глаголом серця людей“, а тільки розгоняє їх тугу і навчає їх сумирному, людському і чесному життю.

В віршах „Поэтъ“ і „Чернь“ Пушкін з поета-пророка, вчителя і реформатора робить (характерно!) поета-жерця. Він не служить „черни“, товпі, але тільки „чистій штуці; пісня єго, то „священна жертва“ Горацієве „*odi profanum vulgus*“ повторяє Пушкін з подвоєною, брутальною силою. „Подите прочь, — кричить він до товпи, — какое дѣло Поэту мирному до васъ? Въ развратѣ каменѣйте смѣло: Не оживитъ васъ лиры гласъ! Душѣ противны вы, какъ гробы. Для вашей глупости и злобы Имѣли вы до сей поры Бичи, темницы, тонеры: Довольно съ васъ,

рабовъ безумныхъ!“ Всяка суспільна діяльність видаєсь Пушкіну огидою для поета („жрецы-ль у васъ метлу беруть?“). Поет не підлежить нічийому осудови, не потребує народної любови. „Поэтъ, не дорожи любовію народ-ной, — говорить Пушкін в р. 1830. в віршу „Поэту“ — „Ты царь, живи одинъ!.. Ты самъ свой вышній судъ“. З того погляду ударив Пушкін і на Міцкевича, з котрим дружив давнійше, ударив іменно за те, що Міцкевич „співає для товпи“. Певна річ, що ціла натура Шевченка, повна любови до бі-дних і покривджених і ненависти до кривдників, мусіла противити ся тим диким поглядам Пушкіна-обсктівіста. По тій дорозі Шевченко не міг іти за ним. Та все таки й від того напряду невеличка тінь лягла на твір нашого поета. Не забуваймо прецінь же, що як артист-маляр він тоді був учеником Академії Художеств, де того часу пану-

вав ще фальшивий класицизм, на розріз противний тому живому реалізму, за яким він майже несвідомо пішов у своїй поезії, і що там в Академії мусів він від Брюлова і других набрати ся естетичних формулок о „чистій, божественній штуці“. А формулки такі фатальним способом завжди породжують погорду або хоч легковажене до живих людей і їх потреб. Таку тінь легковаження, не зовсім згідного з духом цілої поеми, стрічаємо в закінченю „Перебенді“, де поет похваляє свого кобзаря за те, що найкращі свої пісні виспіває серед степу на могилі, „щоб люде не чули“, і ще й радить йому: „А щоб тебе не цурались, Потурай їм брате! Скачи враже, як пан каже: На те він багатий!“ Не помилилось запевняючи, що в словах тих чути одгук пушкінського „не оживить васъ лиры гласъ“, і що подіктовані вони тим же загально-романтичним поглядом, що

й слова в Міцкевичевій „Improwizacji“ („Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język trudzi“), немов то товпа зовсім неспосібна розуміти високі думи поета і відшлячує за них тільки насміх та цурань. Сам Шевченко швидко покинув такі погляди і сам на собі дознав ся, що товпа, особливо інтелігентна товпа, зовсім не таке невдячне поле для насіння „божого слова“, і що поетови, так як усякому діячеві народному, треба „орати свою ниву“ і „сіяти слово“, треба говорити „огненними словами, щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце розтопило... Те слово, Божее кадило, Кадило істини“. Горі наведені слова в закінченю „Перебенді“ доказують нам, що поет, пишучи сю невеличку поему, не до-сить ще ясно зрозумів завданє поета, або занадто улягав традиції романтичної, чи „об'єктивної“, антісоціальної школи.

„Та все таки, з чисто артистич-
 ного боку, ми не вагаємось зачислити
 „Перебендю“ до найкращих творів
 Шевченка ^{до} його першої доби. Пізніше
 творив він речі ^{як} далеко глибші ^і чутем,
 ширші і ясніші поглядом, але мало
 утворив речей більш гармонійних з о-
 гляду на артистичну цілість, більш
 ясних і прозорих з огляду на компо-
 зицію і на характеристику деталей.
 Всі ^у оригінальні ^{до} прикмети ^{до} поезії:
 сердечна щирість, простота і zarazом
 пластичність вислову, чудово чиста
 мова, увесь той, так сказати, ^{до} сок у-
 країнських пісень народних, з мелан-
 холійною основою і відтінками делікат-
 ного юмору, перетворений в кицучу кров
 самого Шевченка, закрашений сильно
 його ^у індивідуальністю — все те ^{як} являєсь
 уже в повнім ^у блиску в „Перебенді“.
 Опис степу українського при всій
 своїй короткості дає широку і ро-
 скішну картину, котру сміло можна

поставити побіч найкрасших того рода картин у Залеского (Пор. его „Step“, що зачинає ся словами „Szumią trawy i burzany, O! zielono skróś, o! sino, Jako fale wciąż kurhany, Step — a step — a rozbujały, Morze twoje, Ukraino!“ — і Шевченкове „кругом його степ як море Широке синіє; За могилою могила, А там — тільки мріє“. Здаєсь, що про наслідування ту нема що говорити, хоч і як близькою видаєсь одна картина до другої).

Наш дослід про історію літературну головного мотиву і поодиноких детальних рисів сеї поеми показав, що Шевченко вступав на поле літературне з доволі широким обсягом ідей і вражінь, взятих то з життя, то й з читання книжок, — певно з далеко більшим багажем духовим, ніж велика часть других українських поетів, котрих життя з малку щасливійше скла-

дувало ся, ніж Шевченкове Жите під батьківською стріхою з усіма его тяжкими й радісними подробицями; школа і вандрівка малого хлопця по людях, „щоб добру навчили“; жите в панськім дворі, де крім тяжких сцен кріпацької неволі Шевченко мусів не одному й навчити ся, не одно чути і бачити таке, що збогачувало его знанє світа й людей, не одно й читати; подорожі по більших містах, як Вільно, Варшава і др., де очевидно навіть кренак, але з Шевченковим хистом і цікавістю не одно мусів собі присвоїти; жите у малярів столичних (є Варшаві й Петербурзі); далі кружки, в котрі попав Шевченко в Петербурзі по своїм визволению (українофільський кружок Гребінки і артистичний, що громадив ся коло Брюллова), — отсе та школа жита, котру перебув Шевченко до свого виступлення в літературу. Справедливо про те замітив д. Драгоманов в своїй статі

„Шевченко, українофіли і соціалізм“, що „Шевченко більш бачив світа не тільки в мужицтві, а й в Росії і в загалі, ніж его вчені приятелі в Києві“ („Громада“, IV, 125). Ми бачили, з якого широкого круга думок брав наш поет імпульси і вказівки до своїх перших творів, може й несвідомо, але талановито перетоплюючи в своїй голові і бурливий романтизм Міцкевича та Гошинського, й шляхетське українолюбство Падурри, і ліберальні пориви та реакційний обективізм Пушкіна, і все те з високим почутем артистичної міри та реальної правди переціплюючи на здоровий парість української народної пісні та власної високо розвитої індивідуальности. І коли з погляду ідейного цілість не зовсім консеквентно видержана, то з погляду артистичного поема Шевченкова, при всій своїй простоті і безпретенсійності в повні вдоволяє вимоги критики.

„Перебендя“ виданий був перший раз в р. 1840 в першій виданю „Кобзаря“, і від того часу повторяє ся майже у всіх виданнях Шевченка без змін, так що текст его не являє ніяких варіантів ані трудностей. Поет присвятив сю невеличку поему Е. П. Гребінці, котрий ураз із малярем Сошенком щиро опікував ся Шевченком ще тоді, коли той був кріпаком, і мав на него деякий вплив і по его визволеню (гляди М. Чалый, Жизнь і т. д. стор. 23, Петров, Очерки, стор. 304). Інтересно, що в своїй автобіографічній повісті „Художникъ“ Шевченко нічого сїнько не згадує про Гребінку.

Форма поетична „Перебенді“ — звичайна, можна сказати, типово Шевченківська форма поетична. Спершу йдуть вірші коломийкові, складані так, що одна коломийка [2 (8+6)] творить строфу з чотирох рядків, а іменно перший і третій 4+4, другий і четвер-

тий звичайно $4+2$, рідше $2+4$ склади. Рифмують ся тільки другий і четвертий рядок. В осередку ж поеми, де поет підносить ся до вишого ліричного настрою, бачимо довші, амфібрахічні рядки. Конечно, амфібрахічними (о—о) їх можна назвати тільки на перший погляд, загально судячи, а на ділі Шевченко не держав ся строго ніякого шкільного розміру, здаючись більше на слух і на музикальне чуття. Приймаючи погляд д. Потебні — ділення віршів не на шкільні „метри“, и на музикальні і разом синтактичні стопи (гл. „Об'ясненія“, т. II., стор. 5, 17 і далі), ми бачимо в тім уступі (ряд. 53—78) ось які схеми віршові: 1) $3+3+3+3$ (ряд. 70, 73, 77); 2) $3+3+3+2$ (ряд. 60, 64, 68); 3) $3+3+1+2$ (ряд. 53, 57, 59, 67); 4) $3+3+2+3$ (ряд. 54, 56, 58); 5) $3+3+4+1$ (ряд. 62); 6) $3+3+2+4$ (ряд. 63, 74); 7) $2+4+3+3$ (ряд. 55, 61); 8) $2+1+3+2$ (ряд. 66,

78); 9) $2+4+2+3$ (ряд. 71, 75); 10) $4+2+3+3$ (ряд. 65); 11) $2+4+2+4$ (ряд. 69); 12) $4+2+2+3$ (ряд. 76); 13) $2+2+2+3+2$ (ряд. 73). Всі ті схеми, се варіанти двох основних схем: $3+3+3+3$, і $4+2+4+2$ або $(2+2)+2)+(2+2+2)$; з них бачимо добре, як свobodно обходив ся Шевченко з поетичним розміром, дбаючи тільки про одно — музикальність вірша і пена-силуванє мови.

Іван Франко.

г. с. н.

ПЕРЕБЕНДЯ

(Присвячено Е. П. Гребінці).

Перебѣндя старій, сліпий,
Хто його не знає!
Він усюди вѣштаєть ся,
Та на кобзі грає.

5 А хто грає, того знають
І дякують люде:

Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По-під-тінню сіромáха

10 І днює ї почує;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,

- А йому байдуже, —
 15 Сяде собі, заспівáє:
 „Ой не шумі́ луже!“
 Заспівáє, тай згада́є,
 Що він сироти́на, —
 Пожу́рить ся, посуму́є,
 20 Сі́дячи під ті́ном.

- От такий то Перебéндя,
 Старий та химéрний!
 Заспівáє про Ча́лого —
 На „Го́рлицю“ зве́рне;
 25 З дівча́тами на ви́гоні
 „Гри́ця“ та Весня́нку“,
 А у ши́нку з парубка́ми
 „Се́рбина“ „Шинка́рку“;
 З жона́тими на бе́нкеті,
 30 (Де свекру́ха злая) —
 Про топо́лю-лиху́ до́лю,
 А по́тім „У га́ю“;
 На базáрі про Ла́заря,
 Абó, щоб те зна́ли,
 35 Тя́жко-ва́жко заспівáє,

Як Січ руйнува́ли.
 От такий то Перебѣ́ндя,
 Старій та химерний!
 Заспівáє, засміє́ть ся,
 40 А на сльóзи звѣ́рне.

Ві́тер віє, пові́вáє,
 По по́лю гуля́є —
 На моги́лі кобза́рь сиді́ть
 Та на ко́бзі гра́є.
 45 Круго́м його́ степ, як мо́ре
 Широ́ке, сині́є;
 За моги́лою моги́ла,
 А там — тільки мрі́є.
 Сі́вий ус, стару́ чуприну
 50 Ві́тер розві́вáє;
 То приля́же та послу́ха,
 Як кобза́рь спі́вáє,
 Як серце смі́єть ся, слі́ні о́чі пла́чуть...
 Послу́ха, пові́є...

Старій заховáвсь
 55 В степу́ на моги́лі, щоб ніхто́
 не ба́чив,

- Щоб вітер по полю слова роз-
махав,
Щоб люде не чули, бо то бóже
слово,
То серце по волі з Бóгом розмовля,
То серце щéбече Господнóю славу,
60 А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрілим літає, ширіє,
Аж небо блакитне ширóкими бе;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає;
65 Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гóру: чого ти німа?
І знову на небо, бо на землі гóре,
Бо на ній, ширóкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
70 Що море говорить, де сонце ночує —
Його на сім світі ніхто не прийма.
Один він між ними, як сонце високе;
Його знають люде, бо носить земля;
А як би почули, що він одинóкий,
75 Співа на могíлі, з морем роз-
мовля, —

На божее слово вони б насміялись,
 Дурнім би наззали, од себе б
 прогнали :
 „Нехай по над морем — сказали б
 — гуля!“

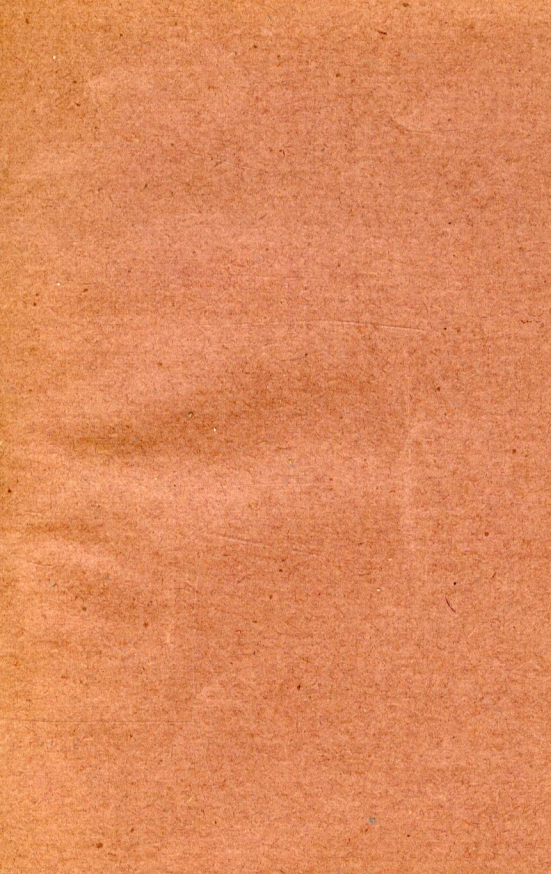
- Добре єси, мій кобзарю,
 80 Добре, батьку, робиш,
 Що співати-розмовляти
 На могилу ходиш !
 Ходи собі, мій голубе,
 Поки не заснуло
 85 Твоє серце, та виспівуй,
 Щоб люде не чули.
 А щоб тебе не цурались,
 Потурай їм брате !
 Скажи враже, як пан каже —
 90 На те він багатий !
 Оттакій то Перебєндя,
 Старий та химерний !
 Заспівав весільної,
 94 А на журбу зверне !

„Літературно-наукова бібліотека“ виходить від початку 1889 року яко продовжене „Наукової бібліотеки“, накладом і під редакцією Івана Франка. Містити буде крім річей наукових, приготованих для „Наукової бібліотеки“, також поезії, оповідання і романи живучих писателів українських, переклади писателів чужих, критичні видання наших давнійших писателів і пам'ятників нашої літератури усної й письменної, а також спомини, кореспонденції і матеріали до історії нашої літератури і нашого духового життя. „Літературно-наукова бібліотека“ виходить книжечками в неозначених речинцях. Кожда книжечка, в об'ємі 1—3 аркушів друку, коштує 10 кр. і продаєсь осібно. З замовленнями прошу звертатись до видавця.

Львів, ул. Зиблікевича, ч. 10.

34.579

φ III
III-379